

Yayın Geliş Tarihi: 28.05.2020
Yayına Kabul Tarihi: 07.05.2021
Online Yayın Tarihi: 30.06.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.743946

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 2, Yıl: 2021, Sayfa: 809-831
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

AVRUPA BİRLİĞİ DÜZEYİNDE YÖNETİŞİM VE SİYASAL TERİTORYALİTE¹

Samet YILMAZ*
Kamuran REÇBER**

Öz

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin (AB) teritoryal yapısını, münhasıran teritoryalitenin siyasal boyutu kapsamında analiz etmektedir. AB'nin teritoryal niteliği, ağırlıklı olarak modern ile post-modern veya post-nasyonel şeklinde tek bir kavram altında birleştirilebilecek yaklaşımlar ve bunların teritoryal sonuçları açısından ele alınmaktadır. Bu kapsamda yapılmış olan çalışmalar da genellikle AB'nin ya zayıf bir teritoryal ya da teritoryal olmayan bir örgütlenme olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Hâlbuki bir siyasal örgütlenme olan, belli bir mekânsal uzantı üzerinde etkinlik kuran ve kamusal nitelikte düzen üreten AB, bünyesinde barındırdığı yönetim düzeyleriyle, mekânsal bir kontrol stratejisi olan ve farklı yoğunlukta uygulanabilen teritoryalitenin bazı temel unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bu bakımdan AB, teritoryal olmayan bir siyasal örgütlenme modeli olarak değerlendirilmemelidir. Sahip olduğu yasal kapasite ve araçlar çerçevesinde AB, özerk bir teritoryal işleyiş oluşturmakta ve çok düzeyli bir yapı içerisinde, başta üye devletler olmak üzere alt düzeydeki aktörlerle işbirliği yaparak etkileşimlerin düzenlendiği yönetsel bir alan ortaya çıkarmaktadır. Bu şekilde uluslararası düzeyde teritoryal bir sınırlandırılmışlık tanzim edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Teritoryalite, Siyasal Teritoryalite, Avrupa Birliği, Yönetişim, Sınırlandırılmışlık.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Yılmaz, S., Reçber, K. (2021). Avrupa Birliği düzeyinde yönetim ve siyasal teritoryalite. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2), 809-831.

¹ Bu çalışmanın hazırlanmasında 2019 yılında tamamlanan "Avrupa Birliği ve Teritoryalite: Birlik Mekânının Teritoryalleşmesi ve İçerisi-Dışarı Ayrımı" başlıklı doktora tezinden yararlanılmıştır.

* Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-5232-5435, sametyilmaz@uludag.edu.tr.

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0001-7388-479X, recber@uludag.edu.tr.

Bu çalışmanın kurgusu Dr. Samet YILMAZ tarafından yapılmış ve önemli bir kısmı da yine aynı yazarca yazılmıştır. Çalışmanın belirli kısımları (özellikle AB kısımları) ise Prof. Dr. Kamuran REÇBER tarafından yazılmıştır.

GOVERNANCE AT THE EUROPEAN UNION LEVEL AND POLITICAL TERRITORIALITY²

Abstract

This study deals with the territorial structure of the European Union (EU), exclusively within the framework of political territoriality. The territoriality of the EU is mainly addressed in the context of modern and post-modern or post-national approaches. Such studies mostly conclude that the EU is a weak territorial or non-territorial organization. However, as a polity which produces a public order, the EU, along with the levels of governance it contains, has certain elements of territoriality, a spatial control strategy that may be applied in different intensity. In this regard, the EU should not be considered as a non-territorial polity. It establishes an autonomous territorial functioning through its legal capacity and tools. In a multi-level structure, the EU creates a governmental arena where interactions are organized in cooperation with the actors at lower levels, especially with the member states. Thus, a territorial boundedness is forged at the supranational level.

Keywords: Territoriality, Political Territoriality, European Union, Governance, Boundedness.

GİRİŞ

AB, uluslararası sistemde kendine özgü (sui generis) yapısıyla klasik uluslararası örgütlerden ayrılmaktadır. AB, asli normları (Kurucu Andlaşmalar, katılım andlaşmaları, protokoller ve benzeri) ve türeme hukuku (kararname, direktif, kararlar, tavsiye ve görüşler) itibarıyla yetki kullanmakta ve sorumluluğa muhatap olabilmektedir. AB, bu yetkileri oluşturduğu kurumsal yapısıyla kullanmaktadır. AB'nin kurumsal yapısı, üye devletlerin erklerini (yasama, yürütme ve yargı) ortadan kaldırmamaktadır. Ancak üye devletlerin belirli konularda egemenlik yetkilerini AB'ye devretmeleri neticesinde, bu haliyle AB, uluslararası bir özellik kazanmıştır. Bu durum, AB'yi diğer uluslararası örgütlerden farklı kılmaktadır. Üye devletler ile AB, istisnalar olmakla birlikte, aynı coğrafya üzerinde eylemde bulunmakta ve işlemler tesis etmektedir (Heartfield, 2007, s. 131). Ayrıca AB teritoryası boyunca yeni yönetim mekânları ve düzeyleri ortaya çıkmaktadır (Perkmann, 2003; 2007). AB, kendi içerisinde yönetimsel (governmental arena) bir alan ortaya çıkarmakta (Bartolini, 2005), üye devletleri dönüştürmekte (Balkır & Soyaltın, 2018) ve ulus altı düzeylerin daha etkin hâle gelmesini sağlamaktadır (Hooghe & Marks, 2001). Bu bakımdan çoğulcu bir düzen içerisinde çeşitlenmiş örgütsel bir yapı ortaya çıkmaktadır.

AB'nin nasıl bir örgütsel yapı olduğunu somutlaştırmak güçtür. Zira AB, görece olarak genç bir sosyal inşadır (Laffan, 2001, s. 709). Açık ki modern devlet

² This article is based on the doctoral dissertation entitled as "European Union and Territoriality: The Territorialization of Union Space and Inside-Outside Distinction" which was completed in 2019.

Dr. Samet YILMAZ designed the framework of this study, and he wrote a large part of it. Prof. Dr. Kamuran REÇBER wrote the certain parts of the study, particularly those related to the EU.

kadar kurumsal bir yapıya sahip olmasa da AB, klasik uluslararası örgütlere nazaran daha yoğun ve etkin bir örgütsel kapasiteye sahiptir. AB kapsamında kararlar, önceden belirlenmiş kurumsal yapılar ve süreçler yoluyla alınmaktadır. AB düzeyinde olağan olarak çok düzeyli ve çok aktörlü etkileşimler gerçekleşmektedir. AB sisteminde kabul edilen düzenlemelerin bazıları, AB üyesi devletlerin vatandaşları açısından doğrudan uygulanma ve/veya etki doğurma kabiliyetine sahiptir. Bu çerçevede oluşturduğu kurumsal yapıyla birlikte AB, kamusal nitelikte güç kullanan ve düzen üreten bir siyasal örgütlenmedir (polity) (Hix, 2005). Özellikle üye devlet vatandaşları üzerinde doğrudan etki doğuran düzenlemeler gerçekleştirilme kapasitesine sahip olması, AB'nin bir siyasal örgütlenme olduğunun temel göstergelerinden biridir. Bu şekilde AB ile üye devlet vatandaşları arasında doğrudan ilişki kurulmaktadır (Bauböck, 2003; McNamara, 2015). Peki, AB'nin siyasal ve yönetsel (administrative) işleyişi, teritoryalitenin siyasal boyutu açısından nasıl ele alınabilir?

Açıktır ki AB'nin siyasal ve yönetsel açıdan teritoryal niteliği, farklı disiplinler ve yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilebilir. AB çalışmaları kapsamında AB'nin teritoryal niteliği, ağırlıklı olarak modern (Bartolini, 2005; Burgess, 2000; Mamadouh, 2001; Menon & Schain, 2006; Nicolaidis & Howse, 2001) ile post-modern veya post-nasyonel şeklinde tek bir kavram altında birleştirilebilecek yaklaşımlar ve bunların teritoryal sonuçları çerçevesinde ele alınmaktadır. Özellikle 1990 sonrası dönemde mekânsal, teritoryal ve yönetsel açıdan AB'nin modern yaklaşımlardan farklı bir şekilde ele alınması gerektiği ve katı (hard/rigid) bir sınırlandırılmışlığı (boundedness) işaret eden (modern) teritoryalite çerçevesinde ele alınamayacağı ileri sürülmüştür (Allmendinger vd., 2014; Armstrong & Anderson, 2007; Jessop, 2016; Murphy, 2008; Østergaard, 1997; Ruggie, 1993; Wæver, 1997; Wind, 2003; Zielonka, 2006). Her iki yaklaşım çerçevesinde AB'nin teritoryalitesine ilişkin ileri sürülen argümanlar, iki açıdan eleştiriye tâbi tutulabilir. İlk olarak söz konusu çalışmalar, esasında zamansal (temporal) bir form olan teritoryalitenin modern görünümünü referans alarak AB'nin teritoryal niteliğine ilişkin sonuçlara ulaşmaktadır. Bu çerçevede yapılacak olan bir çalışma, kaçınılmaz olarak AB'nin ya zayıf bir teritoryaliteye ya da teritoryal olmayan örgütsel bir düzene sahip olduğu sonucuna varacaktır. Fakat farklı değişkenler çerçevesinde de teritoryal bir düzenlilik ihdas edilebilir. İkinci olarak söz konusu çalışmalarda AB'nin teritoryal yapısı, münhasıran teritoryalite kavramı açısından değil, daha çok federalizm, konfederalizm, imparatorluk, yeni orta çağcılık ve benzeri modeller bağlamında, ikincil nitelikte ele alınmaktadır. Hâlbuki kendisine özgü niteliklere sahip teritoryalite kavramı çerçevesinde, AB'nin siyasal ve yönetsel yapısı analiz edilebilir.

Belirtilen unsurlar temelinde ilgili çalışmada, AB'nin teritoryal yapısı, münhasıran teritoryalitenin siyasal boyutu çerçevesinde analiz edilecektir. Temel iddia, AB'nin siyasal ve yönetsel yapısının, teritoryalitenin temel unsurlarını bünyesinde barındırdığı ve kendine özgü niteliklere sahip olduğudur. Esasında bu durum olağandır. Zira tüm siyasal örgütlenmeler gibi (Ruggie, 1998) AB de belli bir

mekânsal uzantı (spatial extension) üzerinde, yetkili organları aracılığıyla eylemde bulunmakta ve işlemler tesis etmektedir. Bu mekânsal uzantı, modern devletler kadar kapsayıcı ve bütünlüklü olmasa da teritoryal niteliğe sahiptir. Bu bakımdan AB, teritoryal olmayan bir birim olarak değerlendirilmemelidir. AB, sahip olduğu kapasite ve araçlar çerçevesinde özerk bir teritoryal yapı oluşturmaktadır ve bu yapının hem güçlü hem de zayıf yönleri bulunmaktadır.

Çalışmada öncelikle teritoryalitenin siyasal boyutu ve sonuçları açıklanacak ve kavramın temel değişkenleri belirtilecektir. Esasen coğrafi bir kavram olmakla birlikte, teritoryalite, farklı disiplinler çerçevesinde ele alınmakta ve her bir disiplin, kendi değişkenlerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu bakımdan teritoryalitenin siyasal unsurlarının, coğrafi sonuçlarını da göz önüne alacak şekilde detaylandırılması ve değişkenlerinin işlemsel hâle getirilmesi gerekmektedir. Çalışmanın kalan bölümünde, ortaya konulan değişkenler bağlamında, AB'nin teritoryal nitelikleri analiz edilmeye çalışılacaktır.

TERİTORYALİTENİN SİYASAL BOYUTU

Teritoryalite, farklı zamanlarda çeşitli şekillerde gözlemlenebilen mekânsal bir kontrol stratejisidir ve genellikle sınırlandırılmış bir kompartıman şeklinde kavramsallaştırılabilecek teritoryayla bağlantılı olarak ele alınır. Bu çerçevede teritoryalite, mekânın ayrıştırılması, sınır koyulması, giriş ve çıkış koşullarının belirlenmesi gibi teritoryanın kurumsallaşmasını belirleyen eylemler bütünüdür. Başka bir ifadeyle teritoryalite, mekânın sınırlandırılması, kaynakların kontrolü ve etkileşimlerin düzenlenmesine yönelik bir pratiktir ve gücün uygulanmasını fiziki mekâna bağlamaktadır. Coğrafi alanın tasnifi (classification), sınır konularak etkileşimlerin düzenlenmesi ve gücün mekân üzerinden somutlaşması veya görünür hâle gelmesi (reification) teritoryalitenin temel unsurlarıdır (Sack, 1983; 1986). Ancak böyle bir tanımlama oldukça geneldir ve toplumsal hayatın her ölçeğinde görülebilir. Ayrıca farklı unsurları bünyesinde barındıran çeşitli teritoryalite türleri vardır (Forsberg, 1996). Bu bakımdan teritoryalitenin siyasal boyutunun ön plana çıkarılması gerekmektedir.

Teritoryalitenin siyasal boyutu, öncelikli olarak mekân üzerinde gücün örgütlenmesine yöneliktir (Forsberg, 1996, s. 363). Teritoryalite, siyasal davranış biçimlerini belirleyen bir stratejidir. Bu şekilde ilişkilerin tanzim edildiği siyasal ve örgütsel bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu düzen, ayrıştırılan teritoryanın örgütsel kapasitesinin güçlendirilmesiyle oluşturulur. Teritorya örgütsel anlamda ne kadar kurumsallaşırsa siyasal sistem içerisindeki davranış kalıpları da o denli belirgin ve görünür olur. Kurumsal kapasite ve yeterlilik, sistemin ve davranış kalıplarının etkinliği üzerinde belirleyicidir. Kurumların kapasitesi ne kadar fazla olursa teritorya üzerindeki kontrol de o denli belirgin olur. Bu durum, sistem dâhilindeki aktörler için hem kısıtlamalar yaratmakta hem de fırsatlar sunmaktadır (Vollaard, 2009, s. 692).

Teritoryalite, mekânın siyasal açıdan sabit bir coğrafi alan (geographical fixity) olarak konumlanmasını ve etkileşimlerin tasnif edilen mekân üzerinden işleyişini beraberinde getirir. Güç, çeşitli işaretler ve simgelerle imlenen mekân üzerinden uygulanır. Hem içerisi hem de dışarıyla olan ilişkiler ayrıştırılmış mekân üzerinden işler (Vollaard, 2009, s. 693). Bu durum, içerisi-dışarıyı ayırmanın şekillenmesini de beraberinde getirir. Siyasal sınırlar, içeriği dışarıdan ayıran bir niteliğe sahip olur. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse mekân, sınırlar yoluyla kapalılaştırılır (Vollaard, 2009, s. 697). Sınırların kapallığı, yetkinin ve gücün merkezileşmesi süreciyle bir arada devam eder. Zira içerisi-dışarıyı ayırımı, coğrafi merkeziliği (geographical centrality) güçlendirir ve merkezci etki artar (Vollaard, 2009, s. 696). Yetkinin belli bir merkezde toplanması, siyasal bir ilkenin varlığını gerektirebilir ve bu ilke, düzenleyici eylemlerin uygulanmasına referans olur. Ayrıca teritoryalite, alan yoluyla sınırlandırma süreci olması sebebiyle şahsi olmayan (impersonal) ilişkilerin ortaya çıkmasını beraberinde getirir. Ağırlıklı olarak bürokratik bir mekanizma yoluyla hiyerarşik formel ilişkiler kurulur (Sack, 1986, ss. 41-42). Bu şekilde teritoryanın örgütsel kapasitesi güçlendirilir ve kontrolün yoğunluğu artar.

Teritoryalite, gücün veya yetkinin merkezileşmesi yoluyla hiyerarşik bir yönlendirme ve denetim aracı sunmaktadır. Merkezileşmiş denetim, mekânsal ayırımın belirginleşmesi ve devam etmesini destekleyen unsurlardan biridir. Merkezileşme, farklı yoğunlukta olabilir. Siyasal bir örgütlenme, bütünlüklü olarak ekonomi, maliye, güvenlik, sosyal paylaşım, şiddet kullanımı ve benzeri tüm alanlarda merkezileşmiş ve hiyerarşik bir yapı niteliği gösterebilir. Aynı zamanda sosyal aidiyet ve kimlik de mekânsal bir referansa sahip olabilir. Böyle bir siyasal örgütlenmenin teritoryal düzeni, Vollaard'ın (2009, s. 700) kavramsallaştırmasıyla belirtmek gerekirse organik niteliktedir. Bütünlüklü bir hiyerarşik düzenleyici mekanizma altında bireyler ve toplumlar, ayrıştırılan teritoryaya yönelik sosyal ve psikolojik bağlılığa sahip olur. Örgütlenmenin merkezileşme derecesi de geniş kapsamlıdır. Buna karşılık coğrafi merkezileşme kısmi de olabilir. Bireyler ve toplumlar ile teritorya arasında organik bir bağ kurulmaksızın siyasal örgütlenmeler, belli alanlarda merkezi ve hiyerarşik kurumsallaşmaya giderek işlevsel bir coğrafi alan oluşturabilir. Böyle bir durumda teritoryalitenin işlevsel nitelik gösterdiği ileri sürülebilir. Vollaard'ın (2009, s. 700) tanımlanması çerçevesinde işlevsel teritoryalite, sınırlandırmanın kısmi olduğu ve teritoryanın sosyal ve psikolojik bağlılık ortaya çıkarmadığı duruma işaret etmektedir.

Teritoryalitenin siyasal boyutunun en önemli unsuru, yetkinin merkezde temerküzü ve bu şekilde coğrafi ve siyasal ölçek açısından hiyerarşik bir düzenleyici kapasitenin ortaya çıkmasıdır. Bu süreç, yasal ve mekânsal sınırların oluşumuyla birlikte devam eder ve kapalılaştırılmış ve etkileşimlerin belli bir düzenlilikler bağlamında gerçekleştiği siyasal bir düzenin ortaya çıkmasını beraberinde getirir. Siyasal örgütlenmenin kapsayıcılığı bütünlüklü olabileceği gibi kısmi de olabilir. Yoğunlukları farklı olmakla birlikte her iki durum da örgütsel düzenin teritoryal bir

referansa sahip olması sonucunu ortaya çıkarır. Böylece teritoryal açıdan dışarıya karşı kısıtlayıcı bir sınırlandırılmışlık şekillenir.

AB DÜZEYİNDE YÖNETİŞİM

Belirtildiği üzere teritoryalite, mekân üzerinden tesis edilen bir kontrol stratejisidir ve siyasal örgütlenmeler, kurumsal bir yapı kurarak kendi düzenlerini oluşturmaktadır. Peki, AB düzeyinde yönetim süreçleri ile teritoryalite arasındaki ilişki nasıl ele alınabilir? AB, hangi alanlarda merkezileşmiş kapasiteye sahiptir? Bu merkezi kapasitenin referansı nedir? AB kapsamında teritoryal bir ölçek var mıdır? Şayet varsa bu ölçeğin üye devletlerle olan ilişkisi nasıldır? Ortaya çıkmakta olan yapının teritoryal bütünlük ve katılık derecesi nedir?

Bu sorular doğrultusunda öncelikli olarak çalışma kapsamında AB'nin işleyişine ilişkin olarak yönetim kavramının neden kullanıldığının ortaya konulması gerekmektedir. Bilindiği üzere yönetim, farklı disiplinler çerçevesinde kullanılan bir kavramdır. Bununla birlikte kavram, genellikle iki anlamda ele alınmaktadır. İlk olarak yönetim, yönetmeyle (governing) ilgilidir; işbirliği ve düzenin oluşturulmasına ilişkin bir yöntemdir. Bu yöntem, bağlayıcı kararların alınmasına yönelik hem hükümetssel (governmental) hem de hükümetssel olmayan birimleri bünyesinde barındırır. İkinci olarak geleneksel anlamda devlet birimleri tarafından gerçekleştirilen katı ve hiyerarşik bir hukuki ve yönetsel düzenden ziyade, esnek bir yönlendirme ve koordinasyon anlamına gelir. Yönetişim, çok aktörlü ve merkezli, esnek ve heterarşik bir yöntem şeklinde de görülebilir (Bevir, 2012). Bir yöntem olarak yönetim, yalnızca devlet yapılarında değil, (kamusal) düzen üreten tüm siyasal birimlerde uygulanabilir. Bu bakımdan söz konusu kavram temelinde AB'nin üye devletler ile ulus altı birimler üzerindeki etkisi ele alınabilir (Jachtenfuchs, 2001, s. 250). Bunun yanı sıra yönetim, yalnızca karar almaya yönelik bir yöntem değildir; aynı zamanda bir siyasal örgütlenme oluşum (polity-building) sürecidir (Piattoni, 2010) ve AB'nin melez bir örgütlenme türü olduğunu iddia etmekten ziyade, farklı düzeyler arasındaki etkileşim süreçlerini anlamaya ilişkindir (Rosamond, 2009, s. 100).

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde genel hatlarıyla belirtmek gerekirse AB, hukuki ve yönetsel açıdan farklı yönetim usullerine bağlı aktörlerin bir araya geldiği coğrafi bir alan görünümündedir (Yılmaz, 2020, ss. 129-144). Üye devletler ve ulus altı formel birimler gibi verili yönetsel sınırlara sahip örgütlenmeler ile makro bölgeler gibi AB bünyesinde oluşturulan yönetim düzeyleri, AB ölçeğinde etkileşime girmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, AB'nin siyasal ve yönetsel açıdan çok düzeyli bir örgütlenme olduğu ve farklı yönetim düzeyleri arasında AB ölçeğinde ağbağlar (networks) kurulduğu ileri sürülebilir (Bache & Flinders, 2004; Börzel & Heard-Lauréote, 2009; Marks & Hooghe, 2004). AB, Kurucu Andlaşmalarda ve/veya bu Andlaşmalara istinaden oluşturulan türeme normlarda tanımlanan politika (policy) alanlarına istinaden etkin olduğu coğrafya üzerinde eylemde bulunmakta ve işlemler tesis etmektedir. Tanımlanmış yetki alanları

itibarıyla AB, bazı alanlarda münhasır düzenleyici yetkiye sahiptir. Bazı alanlarda yetkiler, üye devletler ile AB arasında paylaştırılmıştır. AB'nin üye devletler arasında koordinasyonu güçlendirici eylemlerde bulunduğu yetki alanları da bulunmaktadır (Reçber, 2018). Ayrıca AB'nin ana organları, asli ve türeme normlardaki düzenlemeler doğrultusunda, yetki alanlarına istinaden uluslararası, federal ve hükümetlerarası nitelik de alabilmektedir (Goebel, 2013).

AB içerisinde hem aktörler hem de yetki alanlarıyla itibarıyla çeşitlenmiş bir düzen vardır ve coğrafyası da bu çeşitliği yansıtmaktadır. AB düzeyi, farklı birimlerin bir araya geldiği kesişimli (overlapping) bir siyasal yapı görünümündedir (Yılmaz, 2020, ss. 136-138). Bununla birlikte AB içerisinde yönetişimin uluslararası düzeyde gerçekleştirilmesine ve merkez oluşturulmasına yönelik bir irade bulunmaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB içerisinde yalnızca yatay değil, dikey nitelikte yönetim süreçleri de gözlemlenmektedir (Börzel, 2010; Eliçin, 2011) ve bu dikey etki, merkez oluşum (centre formation) sürecini destekler niteliktedir. AB'nin kuruluş süreci açıktır ki devletlerin girişimiyle başlamıştır ve devletler, hâlâ bu sürecin merkezinde yer almaktadır. Ancak uluslararası veya merkezi AB birimleri bir kere kurulduğunda ve politika alanları belirlendiğinde yeni bir dinamizm ortaya çıkmakta ve AB'nin merkezi yetki alanları genişleyebilmektedir (Fligstein & McNichol, 1998; Sweet & Sandholtz, 1998). Fakat bu durum, yetkinin AB düzeyinde toplanmasından ve kurumlar yoluyla kullanılmasından öte bir anlama sahiptir. Alt düzeydeki birimler, AB ölçeğinde politika yapmaya ve süreçleri daha üst bir düzeyde yönlendirmeye çalışmaktadır. Bu da ister bölgesel isterse de uluslararası düzey olarak tanımlansın yeni bir teritoryal ölçek oluşumunu destekler niteliktedir.

Uluslararası Yönetişim ve Merkez Oluşumu

Uluslararası yönetim, üye devletlerden oluşan teritoryal bir düzen kapsamında, AB merkezi kurumlarının belli alanlarda yetkiye sahip olması şeklinde tanımlanabilir. Burada şu hususu hatırlatmakta yarar vardır. AB'nin kendisi ve kurumlarına yönelik genelleme yapmak hataları beraberinde getirebilir. Zira AB, kendine özgü yapısıyla genellemeler yapmaya uygun değildir ve bu yapı, kendi özelinde değerlendirilmelidir. Bu kısa açıklama doğrultusunda denilebilir ki AB açısından ana organ kategorisinde olan Komisyon, AB Adalet Divanı (ABAD), Avrupa Parlamentosu ve zaman zaman AB Bakanlar Konseyi (ABBK) gibi kurumlar, Kurucu Andlaşmalarda ve türeme normlarda tanımlanan yetki alanları itibarıyla bağlayıcı nitelikte kararlar alabilmekte ve diğer aktörlerin davranışları üzerinde kısıtlayıcı etkiler ortaya çıkarabilmektedir (Sweet & Sandholtz, 1997, s. 303). Ancak AB, alt düzeydeki aktörler için fırsatlar da yaratabilmektedir. Nitekim AB'nin yetki alanları fazlaştıkça özellikle ulus altı düzeydeki aktörlerin sisteme katılım isteği ve yeteneği artmıştır (Mutlu & Demirkaya, 2018). Bu bakımdan uluslararası yönetim, sınır ötesi eylemde bulunan bireyler, gruplar, çok uluslu ve ihracat yapan firmalar ve belli politika alanlarına ilişkin olarak AB düzenlemeleri açısından avantajlı ancak ulusal düzenlemeler açısından dezavantajlı olan grupların

çıkartına hizmet edebilmektedir (Majone, 2006, s. 146; Sweet & Sandholtz, 1997, s. 299). Bu durum, doğrudan uluslarüstü yönetimden farklı da olsa, AB ölçeğinin siyasal bir alan olarak konumlanması sürecini güçlendirmektedir. Zira normatif (Keating, 2013) ve pratik (Gualini, 2006) açıdan yeni bir siyasal ölçek şekillenmektedir. AB düzeyi, normatif açıdan siyasal süreçlerin tanzim edildiği bir ölçek olarak konumlanmakta ve bu şekilde fiilen de coğrafi bir ölçek inşa edilmektedir. Kimi durumlarda AB düzeyi, ulusal hükümetler için de fırsatlar yaratmaktadır. Hükümetler, politikaların belirlenmesi sürecinde ulusal grupların muhalefetini AB düzenlemelerinin gerekliliği argümanı ile etkisiz kılabilmektedir (Bickerton, 2012). Bu çerçevede AB siyasal süreçlerinin, AB düzeyi ile alt düzeyler arasında müzakereye dayanan karşılıklı bir ilişki türünü kurumsallaştırdığı da ileri sürülebilir (Börzel, 2003, s. 19).

Uluslarüstü yönetim sürecinde öncelikli olarak AB düzeyinde kurallar belirlenmekte ve bu kurallar, AB bünyesinde eylemde bulunan siyasal aktörler arasındaki ilişki kalıplarını dönüştürmektedir. AB kurumları, yetki alanları itibarıyla AB düzeyinde gerçekleştirilen düzenlemeleri geliştirmekte, uygulamakta ve yorumlamaktadır (Sweet & Sandholtz, 1997, s. 304). Örneğin Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmasıyla sektörel temelde düzenlenen ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla daha somut hâle gelen emeğin serbest dolaşımı ve yerleşme hakkı, gerek revizyonlarla (AB Kurucu Andlaşmalarında büyük ve küçük revizyonlarla) gerek ABAD kararlarıyla gerçek kişilerin lehine tedricen gelişim göstermiştir. Bu durum, üye devletler arasındaki etkileşim kalıplarının değişimini de beraberinde getirmiş ve siyasal ile sosyal sonuçları olan yeni bir mekânsal düzen ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2020, ss. 186-196). Açıktır ki uluslarüstü yönetim süreci, doğrusal ilerleyen bir süreç değildir. Zira AB düzenlemelerinin üye devletler tarafından aynı seviyede benimsendiğini ve uygulandığını ileri sürmek güçtür (Börzel, 2003). Eğer öyle olsaydı veya AB hukuku ihlale kapalı bir yapı oluştursaydı, AB hukukunda ihlal davalarının ihlalde bulunan üye devletlere karşı ABAD nezdinde açılmalarına gerek kalmazdı. Ancak AB düzeyinde bir politika alanının düzenlenmesi, alt düzeydeki aktörler arası etkileşimleri yönlendirmektedir ve AB kurumlarının etkinliğini artırmaktadır.

AB düzeyinde uluslarüstü yönetim, esasında bir merkez oluşum sürecidir. Merkezde (yasal) kapasitenin birikmesi, siyasal davranış kalıplarının belirlendiği yönetsel bir alanın ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Bu yönetsel alan, özellikli politika alanları çerçevesinde farklı yoğunlukta merkezileşmiş kapasiteye sahiptir. Bununla birlikte belli bir alanda başlayan merkezileşme süreci, diğer alanlara da sirayet edebilmektedir. Ekonomik yönetim alanında sektörel çerçevede başlayan işbirliği süreci, gümrük birliği, tek Pazar ve parasal birliğin oluşturulmasıyla devam etmiştir. Bu ekonomik işbirliği süreci ulaştırma, rekabet, tarım, enerji ve iletişim gibi alanlarda düzenlemeler yapılmasını beraberinde getirmiştir. Her ne kadar söz konusu alanlarda eşgüdümlü bir ilerleme olmasa da (Bartolini, 2005, ss. 179-189) AB kurumlarının düzenleyici gücünün arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle Komisyon, bu süreçte yönlendirici bir aktör olarak ön

plana çıkmıştır (Verdun, 2013, ss. 25-29). Bu durum, 2009 Borç Krizi sonrası dönemde de gözlemlenebilir. Gerçekleştirilen kurumsal düzenlemeler, AB kurumlarının ekonominin yönetişimi üzerindeki etkisini ortadan kaldırmamış ancak dönüştürmüştür. Söz konusu süreçte, ABK ve ABBK gibi hükümetlerarası niteliği belirgin olan kurumlar da etkin olmakla birlikte (Puetter, 2012), özellikle Komisyon belirleyici bir rol oynamıştır (Bauer & Becker, 2014). AB sisteminde tesis edilen tasarruflar aracılığıyla makro ekonomi politikaları ve banka sisteminin düzenlenmesi gibi alanlarda AB kurumlarının etkinliği artmaya başlamıştır (Dehousse, 2016).

Tek pazarın düzenlenmesine ilişkin olarak AB'nin sahip olduğu düzenleyici kapasite, iç işleri, sosyal politika, güvenlik, dış ve savunma politikaları gibi alanlarda mutlak değildir. Bununla birlikte bu alanlarda da politikaların AB siyasal ölçeğine bağlanması süreci gözlemlenebilir. Örneğin özgürlük, güvenlik ve adalet alanı, AB ile üye devletler arasında paylaştırılmış bir yetki alanıdır. Amsterdam Andlaşması'yla özellikle olarak tanımlanan alan kapsamında, AB'nin düzenleyici yetkisi artmaya başlamış ve AB ölçeğinde bir kamusal düzen ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2020, ss. 199-219). Dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında ise hükümetlerarası istişare şeklinde başlayan süreç, AB'nin düzenleyici kapasitesinin artmasıyla devam etmiştir. İlgili alanların hükümetlerarası niteliği güçlü olsa da AB ölçeğinde bu alanlarda da politikalar belirlenmektedir. Ayrıca AB Dış İlişkiler Servisi, Güvenlik Politikası ve Dış İşlerinden Sorumlu AB Yüksek Temsilcisi, Avrupa Savunma Fonu, Koordineli Yıllık Savunma İncelemesi ve Daimi Yapısal İşbirliği gibi işbirliğini güçlendirmeye yönelik kurumsallaşmalar ihdas edilmiştir (Blockmans & Crosson, 2019; Cebeci, 2018; Özdal, 2020). Vatandaşların hayat şartlarının iyileştirilmesine yönelik olarak ise AB, bölgesel kalkınma (Basılğan, 2012) ve uyum yaklaşımı (Piattoni & Polverari, 2016) çerçevesinde, bölüşüme yönelik politikalar uygulamaktadır. Bu politikalar üye devletlerin politikalarına yönelik olarak tamamlayıcı nitelikte olsa da AB, özellikle (teritoryal) uyum politikaları çerçevesinde, düzenleyiciliğin (regulative) ötesinde müdahaleci bir misyon üstlenmektedir (Holder & Layard, 2011).

Genel hatlarıyla belirtilen politika alanları içerisinde eşgüdümlü bir ilerleme yoktur. Hukuki açıdan belirli alanlarda AB kurumları, hiyerarşik olarak yasal düzenleyici kapasiteye sahiptir. Bu hiyerarşik düzenleyici kapasite, esasında AB Kurucu Andlaşmalarıyla hüküm altına alınmıştır. Bu bakımdan Kurucu Andlaşmalar, AB yetkilerinin sınırlarını belirlemektedir. Bu hususta özellikle ekonomik yönetişim çerçevesinde doğrudan güçlü bir merkezileşme vardır. Diğer alanlarda ise parçalı bir yapı bulunmaktadır. Ancak bu alanlarda da AB ölçeğinde politikalar uygulanmaktadır. Ayrıca alt düzeydeki birimlerin AB düzeyinde alınan kararları etkilemeye yönelik eylemleri ve çok düzeylilik çerçevesinde sürece dâhil olmaya çalışması, AB düzeyinin kurumsallığını güçlendirmektedir.

Merkezin Siyasal Referansı

Merkezi siyasal inşa ve yetki kullanımı, genellikle bir ilkeye bağlı olarak gerçekleşir. Ancak bu durum, zorunluluktan ziyade yetkinin merkezi ve hiyerarşik

şekilde kullanımını kolaylaştıran düşünsel bir etmendir. Bu hususta en belirgin örnek modern devlettir. Merkezileşme eğilimine sahip olan modern devlette güç, merkezden çevreye hiyerarşik bir şekilde iletilir. Bu süreç, teritoryal ve ulusal bağlamda konumlandırılmış egemenlik yoluyla gerçekleştirilir ve ortaya çıkan yapı, hukuki açıdan somutlaştırılır (Yılmaz, 2020, ss. 92-113). Orta Çağ Avrupası'nda ise parçalı ve egemenliğin bölünmüş olduğu siyasal bir yapı olmakla birlikte, Hıristiyanlık, birbiriyle rekabet halinde olan imparatorlar, monarklar ve Papa (Kilise) için yetkinin kullanımına veya gücün birikimine yönelik merkezileştirici bir işlev görmüştür. Bu çerçevede siyasal açıdan parçalı bir coğrafi düzen ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2020, ss. 74-81).

Açıktır ki modern devletle birlikte yetkinin egemenlik düşünseli çerçevesinde merkezileşmesi, güçlü bir yetkenin (authority) ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte herhangi bir yetke ihdası, mutlak suretle egemenlik düşünseline bağlı olmak durumunda değildir. İktidar ilişkilerini belirginleştiren egemenlik ilkesi (Beriş, 2014), yetke biçimlerinden biridir. Ancak egemenlik olmaksızın da hiyerarşik bir düzen ve güç ilişkisi kurulabilir (Caporaso, 2000, s. 9; Jackson, 2007, ss. 14-15). Nitekim o dönemdeki adıyla Federal Almanya Anayasa Mahkemesi üyesi ve kamu hukukçusu Dieter Grimm da klasik anlamda egemenliğin modern devlet dışında başka bir örgütlenmede olmadığını ancak kamu gücünü kullanan başka (uluslararası) aktörler de olduğunu belirtmiştir (Göztepe, 2008, s. 91). Esasında bir aktörün varlığını belirleyen temel unsur, özerk eylemde bulunma yeteneğidir (Keohane & Nye, 2012). Bu bakımdan yetkinin merkezi nitelikte ve alt düzeyleri bir araya getirici şekilde kullanımı, egemenlik dışında başka ilkesel yollarla da kurulabilir.

AB, oluşturduğu hukuk düzeni kapsamında eylemde bulunmakta ve işlemler tesis etmektedir. Esasen bir hukuk topluluğu (community of law) (Danwitz, 2014, ss. 1312-1313) görünümde olan AB siyasal örgütlenmesinin hukuki açıdan merkezi veya uluslararası niteliği, üye devletlerin olumlu iradesine dayalı olarak kendine özgü bir biçimde oluşturulmuştur (Reçber, 2018, s. 64). Üye devletlerin belirli alanlarda yetkilerini devretmeleriyle veya işbirliğinde bulunmalarıyla (hatta bazı alanlarda sıkılaştırılmış işbirliği) ortaya çıkan teritoryalite havuzu (pooled territoriality) çerçevesinde AB, kendisine tanınan yetkilerini kullanmaktadır (Allmendinger vd., 2014; Peterson, 1997; Wallace, 1999). Ancak AB, özerk bir yetki alanına da sahiptir (Yılmaz, 2020, s. 132). Bu yapıda hukuk, AB'ye özerklik kazandıran temel unsurdur. AB mevzuatı, ABAD kararlarında belirtildiği üzere, üye devletlerin hukuk sistemi karşısında hiyerarşik açıdan üst konumdadır. Bu üstünlük, devletler arasında yapılan andlaşmalardan farklı olarak, AB mevzuatının bağımsız bir hukuk düzeni olmasına dayanmaktadır (Karakaş, 1993, ss. 93-98). Bu durum, AB'nin özerk bir siyasal örgütlenme olarak konumlanmasını sağlamaktadır. Özerk yetke ise kaçınılmaz olarak şu veya bu iktidar formuna dayanan bir yetkiyi gerektirmektedir. AB'nin hukuki gücü, kendisine bu özerkliği vermektedir. Bu açıdan bakıldığında AB'nin her zaman teritoryal bir boyutu olduğu ileri sürülebilir. Zira AB normları, içeriğe bağlı olarak, doğrudan uygulanma ve/veya etki doğurma kapasitesine sahip

olabilmektedir. AB kurumları, tanımlanmış yetkilerine istinaden direktifler ve tüzükler gibi türeme normlar kabul etmekte ve bu normlar, AB üyesi devletler üzerinde veya AB hukukunun uygulama alanında sonuçlar doğurmaktadır (Reçber, 2018, ss. 81-90). Üye devletler, kimi durumlarda derogasyon hakkından yararlanabilmekte ve AB hukuku ilkelerinin kendileri açısından uygulanmasının durdurulmasını talep edebilmektedir. Derogasyon hakkı, üye devletlerin egemenlikten kaynaklı yetkilerinin mutlaklığını vurgulayan bir niteliğe sahip olmakla birlikte, ilgili haktan yararlanma koşullarını belirleme yetkisinin AB kurumlarına ait olduğu belirtilmelidir. Başka bir ifadeyle üye devletler, derogasyon hakkından yararlanabilmek ve kimi durumlarda AB hukukunun ilkelerinden muaf olabilmek için AB kurumlarını ikna etmek durumundadır (Gülmez & Colella, 2019).

Açıktır ki AB kapsamında yetkinin merkezde birikimine ilişkin olarak hukuk dışında başka unsurlar da ileri sürülebilir. Avrupalılık gibi kimliksel ve kültürel unsurlar veya modern devletlerden oluşan bir coğrafyada barışın korunması gibi siyasal fikirler de AB'nin kurumsal yapısının ve yetkisinin düşünsel altyapısını oluşturan etmenler olarak belirtilebilir ve bu hususta görgül kanıtlar ortaya konulabilir. Bununla birlikte hukuk ve hukukun uygulanması, düşünsel ve maddi açıdan AB'ye eylem özerkliği kazandıran ve gerçekleştirilen düzenlemelerin AB coğrafyası boyunca etki ortaya çıkarmasını sağlayan birincil değişkendir. Bu şekilde AB, kendi sistemine işlerlik kazandırmakta ve teritoryal düzenini kurmaktadır. AB kapsamında hukukun uygulanması ve bu hususta AB'nin denetleyici kapasitesinin artması hem ilkesel hem de hem de eylemsel açıdan teritoryal kapasiteyi güçlendiren bir faktördür.

AB'nin Siyasal İnşası ve Sınırların Oluşumu

AB bünyesinde merkez oluşumu ve yetki alanları itibarıyla yönetişimin doğrudan uluslararası düzeyde gerçekleşmesi süreci, Bartolini'nin terminolojisiyle belirtmek gerekirse aynı zamanda sınır oluşturma (boundary building) ve sınır kaldırma (boundary removing) süreçleriyle bir arada devam etmekte ve böylece ayırım hatları belirlenmektedir. Sınır, en geniş anlamda bir ayırım (demarcation) hattıdır. Bu hat, teritoryal birimler (territorial groups) ve gruplar (membership groups) arasındaki ilişkileri düzenlemekte ve aynı zamanda birimleri tanımlamaktadır. Bu çerçevede farklı sınır türleri vardır. Ekonomik sınır, ekonomik etkileşimlerin gerçekleştiği bir alandır. Bu alanda ekonomik haklar, mülkiyet hakları, üretim faktörlerinin hareketliliği ve ortak para birimi gibi unsurlar şekillenir. Kültürel sınır, grupların etnik, ırksal, dilsel, ulusal ve benzeri niteliklerini belirler. Siyasal sınır ise siyasal/sosyal haklar, eğitim, iş gücü piyasası gibi düzenleyici rejimlerin bitim hattını gösterir (Bartolini, 2005, ss. 12-13).

Bartolini, sınır oluşturma ve kaldırma kavramlarını, negatif ve pozitif bütünleşme kavramlarından mülhem kullanmaktadır. Piyasa oluşturmaya yönelik olan negatif bütünleşme, ticaret önündeki engellerin kaldırılmasına ve rekabeti geliştirmeye ilişkin eylemlerdir. Pozitif bütünleşme ise piyasanın aksaklıklarını düzenleme amaçlı girişimlerdir. Bu girişimler, sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesi

ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yöneliktir. Bu şekilde piyasanın daha etkin işleyişi gerçekleştirilmeye çalışılır. Bununla birlikte, sınır oluşturma ve kaldırma kavramlarının farklı bir referansı bulunmaktadır. Şöyle ki sınır kaldırma, teritoryalar ve gruplar arasındaki farklılıkları, kapsayıcı/bütünleştirici ortak kurallar (inclusive standardizations) oluşturarak seyreltmek anlamına gelmektedir. Bu şekilde yasal bir bütünlük sağlanmaya çalışılmaktadır. Eş zamanlı olarak bu süreç, yeni dışlayıcı (exclusive) sınırların oluşumuyla bir arada gerçekleşmektedir. Zira içerideki homojenleşme, dışarıya karşı kısıtlayıcı etkilerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Örneğin AB içerisinde bir refah sistemi kurmak, müdahaleci bir girişimdir ve pozitif bütünleşme yönelimlidir. Bu yapı, üye devletler arasındaki dışlayıcı kuralları ortadan kaldırmakla birlikte, aynı zamanda yeni dışlayıcılıkların oluşumunu da beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan bir sınır oluşum sürecidir. Parasal birlik, üye devletler arasındaki ekonomik sınırları seyreltmektedir. Ancak Avro bölgesi, yeni dışlayıcı sınırlar ortaya çıkarmaktadır (Bartolini, 2005, ss. 177-179).

AB kapsamında tanımlanmış yetkiler itibarıyla sınırlı bir politika alanında merkezileşme olması hem yasal hem de mekânsal açıdan parçalı ve daimi olmayan (discontinuous) sınırlara sahip olan bir yapının ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Bazı alanlarda, farklılaştırılmış ya da esnek bütünleşme çerçevesinde, üye devletlere seçici bir şekilde AB süreçlerine dâhil olma imkânı verilmiştir. Bu bakımdan AB'nin siyasal sınırları ile işlevsel sınırlarının birbiriyle örtüşmediği durumlar bulunmaktadır (Bellamy vd., 2017). Bununla birlikte AB kapsamında yasal uyumlaştırma ve düzenleyici girişimler yoluyla kapsayıcı/bütünleştirici ve dışlayıcı sınırlar oluşumu, siyasal alanları ayrıştırmakta ve AB'nin teritoryal görünürlüğüne güçlendirmektedir. Şöyle ki AB kapsamında yeni sınırların oluşum süreci, politika alanlarını iç ve dış şeklinde ayrıştırmaktadır. Bu da AB'nin siyasal açıdan teritoryal bir birim olarak konumunu güçlendirmektedir. Ayrıca özellikle Maastricht Andlaşması sonrasında politika alanları arasındaki etkileşim artmıştır. AB kurumları, farklı politika alanlarına yönelik sorunlara daha fazla müdahil olmaya başlamıştır. Bu durum, özellikle dışarıyla olan ilişkilerde daha belirgin hâle gelmiştir. Örneğin güvenlikle ilgili olan bir sorun, Avrupa ekonomik alanını etkileyebilir ve bu durumda AB kurumları sürece müdahil olmaya çalışabilir. Bu çerçevede, iç ve dış politika alanları arasında içerik olarak farklılıklar olmasına rağmen iki alanda da politika oluşturma süreçleri açısından ortak bir işlevsel ve kültürel çerçeve ortaya çıkmaktadır. İç ve dış politika alanlarının oluşturulması yoluyla içerisi ile dışarısının tedricen inşası ise hem AB'nin hem de dışarısının şekillenmesini sağlamaktadır. Bu şekilde AB'nin kendisi, bir siyasal örgütlenme olarak inşa olmaktadır (Stetter, 2007). Böylece AB'nin teritoryal sınırlandırılmışlığı, iç ve dış politika alanlarının ayrıştırılması yoluyla desteklenmektedir.

AB ile Üye Devletlerin Teritoryal Yapıları Arasındaki İlişki

AB coğrafyasında, örgütsel açıdan birbirinden farklılaşan siyasal birimler bulunmaktadır ve bu birimler, AB düzeyinde bir araya gelmektedir. Teritoryal

açından güçlü bir ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal kompartıman olan modern devlet, bu birimler içerisinde en önemli olandır. Her ne kadar vatandaşlık gibi statülerle AB ile üye devlet vatandaşları arasında doğrudan bir hak ilişkisi kurulsa da AB öncelikli olarak bir devletler birliğidir. Ancak bu durum, AB'nin özerk bir siyasal ve yönetsel yapıya sahip olmadığı anlamına da gelmemektedir. Peki, AB, politikalarını uygularken nasıl bir yöntem izlemektedir ve bu yöntemin teritoryaliteyle olan bağlantısı hangi şekilde ele alınabilir?

Yönetsel açıdan bakıldığında AB, esasında dolaylı bir yönetim (indirect administration) modeli görünümündedir. Zira AB düzeyinde belirlenen politikaların önemli bir kısmı, ulusal hükümetler ve birimler vasıtasıyla uygulanmaktadır (Egeberg, 2015, s. 75). AB, üye devletlerle aynı teritorya üzerinde bulunmaktadır ve politikalarının uygulanmasında, üye devletlerin yönetsel mekanizmalarına ihtiyaç duymaktadır. Bu açıdan AB teritoryal düzeninin işlerliği hem hukuki hem de yönetsel açıdan büyük ölçüde üye devletler vasıtasıyla gerçekleşmektedir (Mamadouh, 2001, s. 425). Kendine özgü bir hukuk düzenine sahip olan AB (Reçber, 2018, s. 59), sonuçlarından bağımsız olarak, üye devletler üzerinde dönüştürücü bir etki ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede üye devletler ile AB arasında hukuki ve yönetsel açıdan karşılıklı bir bağıllık bulunmaktadır. Zira AB'nin teritoryal etkinliği, üye devletlerin teritoryal örgütlenmelerinin devamlılığına bağılıken AB teritoryası boyunca bir üst teritoryal yapının ortaya çıkması, AB'nin işlerliğine bağılıdır. Bu sebeple üye devletler ile AB'nin yönetsel mekanizmalarının iç içe geçtiği ve çok düzeyli bir yönetsel düzeninin ortaya çıktığı ileri sürülebilir (Caporaso, 1996, ss. 46-47). AB üyesi devletler, kamusal politikaların uygulanmasında, kaynaklar üzerindeki kontrolleri sebebiyle etkin yapılarıdır ve sahip oldukları geniş bürokrasiler yoluyla hem kendi politikalarını hem de AB bünyesinde gerçekleştirilen düzenlemeleri uygulamaktadır. AB'nin personel olarak kapasitesi, üye devletlere nazaran oldukça kısıtlıdır ve bu sebeple üye devletlerin yönetsel birimleriyle işbirliği içerisinde olması kaçınılmazdır. Üye devletlerin ulusal örgütlenmeleri arasındaki farklılıklar da dikkate alındığında, çok düzeyli bir yönetsel sistemin ortaya çıkmakta olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte AB içerisinde merkezi kapasite oluşturmaya yönelik bir irade olması sebebiyle farklı düzeydeki aktörlerin bir araya geldiği bütünleşik bir yönetsel düzenin (compound executive order) varlığından bahsedilebilir (Bauer & Trondal, 2015; Benz, 2015; Grande & McCowan, 2015). AB bünyesinde özerk birimler bulunmaktadır. Bu birimler, kendi yönetsel prosedürlerini ve işlevlerini icra etmektedir. Örneğin Komisyon, ulusal hükümetlerden ve ABBK'den bağımsız eylemde bulunabilen bir yönetsellik ortaya çıkarmaktadır ve böylece AB düzeyinin yönetsel kapasitesini güçlendirmektedir. Ayrıca AB kapsamında işbirliğini kolaylaştıran ve üye devletler arasında koordinasyonu güçlendiren yardımcı birimler de kurulmaktadır. Her ne kadar bu faktörler ulusal hükümet ve bürokrasileri önemsizleştirmese de merkez oluşum sürecini desteklemektedir (Egeberg, 2015; Egeberg vd., 2015). Bu durum, AB ölçeğinde yönetsel bir siyasal mekânın ortaya çıkmasında etkin olmaktadır (Trondal & Peters, 2015).

Üye devletler bağlamında değerlendirildiğinde, AB düzeyi daha üst seviyede teritoryal bir yapı ortaya çıkarmaktadır ve bu yapı, üye devletlerin teritoryal düzenleriyle iç içe geçmiş konumdadır. Ancak bu durum, üye devletlerin teritoryal yapılarının ortadan kalktığı şeklinde yorumlanamaz. Zira yeni bir teritoryal düzenin ortaya çıkması, eski teritoryal düzenlerin hemen ortadan kalkacağı anlamına gelmemektedir. Eski ve yeni teritoryal düzenler bir arada görülebilir ve birbirlerinin örgütsel düzenlerinden istifade edebilir (Sack, 1986, s. 54). Örneğin Roma Katolik Kilisesi, Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu tarafından resmi din olarak kabulünden sonra, İmparatorluğun yönetim araçlarından istifade ederek katı bir bürokratik ve hiyerarşik model kurmuştur. Kilise, ölçek açısından daha üst bir teritoryal yapının yönetsel düzeninden istifade etmiş, ayrı ancak iç içe geçmiş bir örgütsel yapıya çıkmıştır (Sack, 1986, ss. 92-136). Benzer bir durum AB için de ileri sürülebilir. Nasıl ki Kilise, yönetsel olarak daha gelişmiş örgütsel bir yapı olan İmparatorluk yoluyla kendi teritoryal düzenini kurduysa AB de örgütsel kapasitesi güçlü olan üye devletler vasıtasıyla kendi teritoryal düzenini kurmaktadır. Ancak Kilise ve Roma İmparatorluğu ilişkisinden farklı olarak, AB, teritoryal ölçek açısından daha üst bir düzeyde birimleri bir araya getirmektedir. Alt düzeyler ile AB düzeyi iç içe geçmekle birlikte, ortaya çıkmakta olan yapı, AB ölçeğine bağlanmakta ve bu şekilde tek bir teritoryal ölçek şekillenmektedir.

Teritoryal Bütünlük ve Katılık

Belirtildiği üzere AB bünyesinde farklı yoğunlukta merkezileşme süreçleri bulunmaktadır ve AB teritoryal düzeni, ağırlıklı olarak üye devletlerin yönetsel yapıları yoluyla somutlaşmaktadır. Açık ki farklı yoğunlukta ve sınırlı merkezi kapasiteye sahip olması, AB'nin siyasal ve teritoryal açıdan işlevsel bir örgüt düzenine sahip olmasını beraberinde getirmektedir. AB içerisinde farklı yetki alanları ve mekânsallıklar bulunmaktadır (Bialasiewicz vd., 2005; Christiansen & Jørgensen, 2000). Yetki alanlarının farklılaşması, Skelcher'in (2005) kavramsallaşmasıyla belirtmek gerekirse yetki bütünlüğünün (jurisdictional integrity) oluşumunu engellemektedir. Bu durum, teritoryal açıdan parçalı bir yapının ve coğrafi merkeziliğin ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Bu da AB'nin sabit bir coğrafi alan hâline gelmesi anlamında, teritoryal katılığını zayıflatan bir unsur görünümündedir. Ancak bu konuda birkaç hususun detaylandırılması gerekmektedir.

Açık ki bir siyasal örgütlenmenin organik teritoryal yapıya sahip olması, coğrafi merkeziliği ve sabitliği güçlendiren bir niteliğe sahiptir. Zira örgütlenme, gündelik hayatın büyük bir kısmını kaplamakta ve bünyesindeki birey ve toplumlara kimlik sağlamaktadır. Bu durum, siyasal örgütlenmenin varlığını belirginleştirmektedir. Açık ki modern devlet bu hususta en belirgin örnektir. Modern devletin günlük hayat üzerindeki etkisi ve görünürlüğü oldukça gelişmiştir (Mann, 1984). Bununla birlikte bir siyasal örgütlenme içerisinde farklı teritoryal unsurlar bir arada da görülebilir. Nitekim imparatorlukların genel özelliklerine uygun olarak farklılaşmış ve çeşitlenmiş bir siyasal ve yönetsel yapıya sahip olan

Kartaca İmparatorluğu, dağıldıktan sonra bir süre daha varlığını devam ettirebilmiştir. İmparatorluk bünyesinde, çevrede farklı yönetim usulleri yoluyla bir bağdaşık sistemini oluşturulurken merkezdeki bireyler ile İmparatorluk arasında vatandaşlığa benzer bir ilişki türü kurulmuş ve merkezin bu mekân üzerindeki yönlendiriciliği, çevreye nazaran daha etkin ve doğrudan olmuştur. Bu bakımdan İmparatorluk dağıldıktan sonra bir tür şehir devleti ortaya çıkmıştır (Scheidel, 2006). Teritoryalite açısından belirtmek gerekirse merkezdeki organik yapı, İmparatorluk dağıldıktan sonra bir şehir olarak sınırlandırılmış yapısını devam ettirebilmiştir. Dolayısıyla organik bir yapı daha güçlü bir teritoryal kapasiteye sahiptir.

AB bünyesinde işlevsel bir teritoryal yapının varlığının, üye devletler için AB'den ayrılmanın veya AB süreçlerine dâhil olmamanın maliyetini azalttığı ileri sürülebilir. AB içerisinde siyasal güç, belli coğrafi düzeyler çerçevesinde etkinlikte bulunan formel birimler arasında dağılmıştır. Üst düzeydeki yetkeler, alt düzeydekileri kapsar niteliktedir. Bu noktada AB üyesi devletlerin konumu farklıdır. Zira formel ulus altı birimler, firmalar, bireyler gibi diğer aktörlerin AB hukuk düzeninin yarattığı haklardan ve ayrıcalıklardan yararlanmaları devletler yoluyla gerçekleşmektedir. Devletler de AB'nin ortaya çıkardığı faydadan istifade etmek amacıyla, tam üye olmaya ilişkin koşulları yerine getirmek kaydıyla gönüllülük temelinde AB'ye dâhil olmaktadır (Zielonka, 2006). Ayrıca AB, üye devletlere AB Kurucu Andlaşması'nın 50. Maddesi kapsamında tam üyelikten ayrılma imkânı da vermektedir. Üye devletler, üyeliği kendilerine yararlı görmediği durumlarda, AB'den ayrılabilir. Bunun yanı sıra AB içerisinde farklılaşmış bütünleşme alanlarının olması, aktörlerin sisteme yönelik katılım isteklerinin değişken bir nitelik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Teritoryal düzeninin işlevsel bir nitelik göstermesi AB'nin teritoryal katılımını azaltsa da AB'den ayrılma, zorlu bir süreçtir ve belli bir takım kurallara bağlı olarak gerçekleşmektedir. AB, coğrafyasında yaşayan bireylerin, halkların ve grupların pratik hayatları üzerinde etki eden bir örgütlenmedir ve esasen bu şekilde kendi yetkesini ihdas etmektedir (McNamara, 2015). Üye devletler de AB'nin amaçlarını ve politikalarını sekteye uğratabilecek eylemlerde bulunmaktan ve işlemler tesis etmekten kaçınma yükümlüğündedir (Reçber, 2018, s. 60). Dolayısıyla AB'den ayrılmanın belirli bir meşruiyet çerçevesinde gerçekleşmesi gerekmektedir (Schimmelfennig, 2018). Nitekim Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması sürecinde bu durum gözlemlenebilir. AB ile Birleşik Krallık arasındaki müzakerelerde hem devletler hem de toplumlar arasındaki ilişkilere zarar gelmemesi amacıyla ticari ilişkilerin devamı, çekilme sonrası Birleşik Krallık ile İrlanda arasındaki sınırın geleceği ve Birleşik Krallık'ta bulunan AB vatandaşları ile AB coğrafyasında bulunan Birleşik Krallık vatandaşlarının haklarının korunması ve geçiş sürecinin düzenlenmesi büyük bir yer elde etmiştir (Piker, 2019, ss. 67-80). Özellikle tek Pazar alanında, her ne kadar modern devlet kadar kapsayıcı olmasa da AB'nin merkezi düzenleyici ve denetleyici etkinliği, dolayısıyla teritoryal kontrol derecesi yüksektir. Bu sebeple çekilmenin şartlarının belirlenmesi sürecinde ilgili alana ilişkin meseleler önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca süreç içerisinde Birleşik Krallık'ın tutumunda da

değişimler gözlemlenmiştir. Çekilme sürecinin başlangıcında AB'den ayrılma konusunda daha uzlaşmaz bir tavır gösteren Birleşik Krallık, süreç ilerledikçe bu tavrını değiştirmiş ve AB'yle uzlaşmaya dayalı bir çıkış politikası (soft Brexit) benimsemiştir (Schimmelfennig, 2018). Bu bakımdan üye devletlerin AB'den ayrılma süreci, yoğun müzakere ve işbirliğini gerektirmektedir.

Teritoryal katılık konusunda belirtilmelidir ki AB'nin üzerine kurulu olduğu siyasal düzen, teritoryal katılığını ve istikrarını destekleyen bir niteliğe sahiptir. Şöyle ki AB coğrafyası, güçlü bir organik teritoryaliteye sahip modern devletlerden oluşmaktadır. Üye devletler, yapısal özellikleri gereği toplumsal ve siyasal hayatın büyük bir bölümünü tanzim eden ve bünyelerindeki bireylerin bağlılığına sahip olan birimlerdir. Bu bakımdan teritoryal yapıları ve dolayısıyla coğrafi sabitlikleri güçlü ve istikrarlıdır. Prensipler olarak üye devletler, birbirlerinin teritoryal bütünlüğünü kabul eden modern siyasal örgütlenmelerdir. Bu durum, AB'nin teritoryal yapısını ve bütünlüğünü desteklemektedir. AB, kendi politikalarını uygularken üye devletlerin teritoryal yapılarına dâhil olmaktadır. Üye devletler ise kurumsal kapasitelerine bağlı olarak, AB düzeyinde belirlenen politikaları kendi teritoryalarında uygulamaktadır. AB teritoryasının değişken yapısı teritoryal katılık derecesini zayıflatan bir unsur olarak görünse de AB'nin üzerine kurulu olduğu siyasal ve örgütsel düzen, teritoryal katılığını güçlendirmektedir. AB teritoryal düzeni, etkin bir teritoryaliteye sahip modern devletler vasıtasıyla işlerlik kazanmaktadır (Yılmaz, 2020, s. 333).

SONUÇ

Bu çalışmada AB'nin teritoryal yapısının siyasal boyutu, AB'nin federal, konfederal, imparatorluk ve benzeri herhangi bir örgütsel model olduğu ileri sürülemeden, münhasıran teritoryalite kavramı çerçevesinde ve sınırlı değişken bağlamında ele alınmıştır. Teritoryalite, yaygın bir örgütsel stratejidir ve siyasal örgütlenmeler, sahip oldukları araçlarla etkinlikleri altında bulunan veya etkinlik kurmak istedikleri coğrafya üzerinde teritoryal pratikler geliştirirler. AB de siyasal örgütlenmelerin bu ortak özelliğini bünyesinde barındırmaktadır. AB ne modern devlet kadar bütünlüklü bir teritoryal yapıya sahiptir ne de yalnızca farklı aktörleri ve düzeyleri birbirine bağlayan, belli alanlarda üye devletleri yönlendiren ve koordinasyon sağlayan bir birimdir. AB, sahip olduğu araçlar yoluyla etkinliği altında olan coğrafya üzerinde teritoryal niteliklere sahip siyasal bir yönetsel alan ortaya çıkarmaktadır.

AB bünyesinde hem yetki alanları hem de yönetim düzeyleri çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte AB düzeyinde yönetimin, yasal düzenleyicilik açısından, uluslararası düzeyde gerçekleştirilmesine ve merkez oluşturulmasına yönelik bir irade bulunmaktadır. Hukuki açıdan hiyerarşik düzenleyici kapasitenin güçlü olduğu alanlarda, AB düzeyinin teritoryal kapasitesi güçlüdür. Diğer alanlarda ise zayıf bir teritoryal denetleyici kapasite olmakla birlikte, yetki alanlarının iç içe geçmesi neticesinde, bu alanlarda da politikaların AB düzeyine bağlanması

girişimleri gözlemlenmektedir. Böylece bir yönetsel ve siyasal alan olarak AB düzeyi belirginleşmektedir. Bu durum, AB'nin teritoryal sınırlandırılmışlığını güçlendirmektedir. Böyle bir yapıda hukuk, AB'ye eylem özerkliğini kazandırmakta ve yetkinin merkezi kullanıma referans teşkil etmektedir. Bu bakımdan hukukun uygulanması, AB'nin teritoryal yoğunluğunu artıran bir faktördür.

AB, teritoryal düzenini oluştururken üye devletlerin yönetsel yapılarından istifade etmektedir. AB'nin yönetsel kapasitesi, üye devletlerin bürokratik mekanizmalarıyla kıyaslandığında oldukça kısıtlıdır. Ancak bu durum, AB'nin özerk bir yönetsel düzen oluşturmadığı anlamına gelmemektedir. AB, yasa yapımı anlamında bir tür üst düzenleyici aktör konumundadır. Belirlenen politikaların uygulanması ise üye devletlerin bürokratik mekanizmaları yoluyla gerçekleşmektedir. Sistemin etkinliği, üye devletlerin yönetsel yapılarının devamlığına ve AB'nin işlerliğine bağlıdır. Diğer yandan AB içerisinde farklı yetki alanlarının olması, teritoryalitesinin bütünlüğünü ve katılık derecesini zayıflatan bir faktör görünümündedir. Bu durumun üye devletlerin AB'den ayrılmanın maliyetini azalttığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte AB'den ayrılma, meşruiyetten yoksun değildir ve uzlaşuya dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Birleşik Krallık'ın ayrılma sürecinde bu durum gözlemlenebilir. Özellikle tek pazara ilişkin kazanımlar, AB'nin bu alanda merkezileşmiş bir kapasiteye sahip olduğu da göz önüne alındığında, çekilmenin maliyetini artırmakta ve AB'nin teritoryal katılığını güçlendirmektedir. Ayrıca AB'nin üzerine kurulu olduğu modern devletler sistemi de teritoryal katılığı desteklemektedir. Üye devletlerin istikrarlı bir teritoryal düzene sahip olması, AB'nin bu yapı yoluyla kendi teritoryal düzenini coğrafyası boyunca uygulayabilmesini sağlamaktadır.

Yukarıda yapılan açıklamalar itibarıyla AB'nin işlevsel bir teritoryal düzene sahip olduğu söylenebilir. AB, modern devlet benzeri, toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve benzeri tüm alanlarda merkezi düzenleyici ve yönlendirici kapasiteye sahip değildir. Merkezi düzenleyici kapasiteye sahip olduğu alanlarda bile AB, üye devletlerle işbirliği yapmak durumundadır. Böylece dolaylı bir yönetim modeli ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple AB'nin teritoryal düzenini birey ve toplumlara kimlik sağlayan organik teritoryalite bağlamında ele almak geçerli sonuçlar vermeyecektir. Her ne kadar Kurucu Andlaşmalarda, türeme normlarda ve AB yetkililerinin söylemlerinde, halklar arasında yakınlık ve Avrupalı değerler gibi unsurlara vurgu yapılsa da doğrudan yönetim ve bütünlüklü bir merkezileşme olmaksızın organik bir teritoryal durumun varlığından söz etmek olası değildir.

KAYNAKÇA

Allmendinger, P., Chilla, T. & Sielker, F. (2014). Europeanizing territoriality—Towards soft spaces? *Environment and Planning*, 46(11), 2703-2717.

Armstrong, W. & Anderson, J. (Der.) (2007). *Geopolitics of European Union enlargement: The Fortress Empire*. New York: Routledge.

Bache, I. & Flinders, M. (2004). Themes and issues in multi-level governance. I. Bache & M. Flinders (Der.), *Multi-level governance* içinde (ss. 1-11). Oxford: Oxford University.

Balkır, C. & Soyaltın, D. (2018). *Avrupalılaşıma: Tarih, kavram, kuram ve Türkiye uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Bartolini, S. (2005). *Restructuring Europe: Centre formation, system building and political structuring between the nation-state and the European Union*. Oxford: Oxford University.

Basılğan, M. (2012). Avrupa Birliği'nin bölgesel ekonomik kalkınma politikası. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 1(1), 47-66.

Bauböck, R. (2003). Multilevel citizenship and territorial borders in the EU polity. *IWE-Working Paper Series*, (37). <https://eif.univie.ac.at/downloads/workingpapers/IWE-Papers/WP37.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).

Bauer, M. W. & Becker, S. (2014). The unexpected winner of the crisis: The European Commission's strengthened role in economic governance. *Journal of European Integration*, 36(3), 213-229.

Bauer, M. W. & Trondal, J. (2015). The administrative system of the European Union. M. W. Bauer & J. Trondal (Der.), *The Palgrave handbook of the European administrative system* içinde (ss. 1-28). New York: Palgrave Macmillan.

Bellamy, R., Lacey, J. & Nicolaïdis, K. (2017). European boundaries in question? *Journal of European Integration*, 39(5), 483-498.

Benz, A. (2015). European public administration as a multilevel administration: A conceptual framework. M. W. Bauer & J. Trondal (Der.), *The Palgrave handbook of the European administrative system* içinde (ss. 31-47). New York: Palgrave Macmillan.

Beriş, H. E. (2014). *Egemenlik: Bir kavramın geçmişi, bugünü ve geleceği*. İstanbul: Tezkire.

Bevir, M. (2012). *Governance: A very short introduction*. Oxford: Oxford University.

Bialasiewicz, L., Elden, S. & Painter, J. (2005). The constitution of EU territory. *Comparative European Politics*, 3(3), 333-363.

Bickerton, C. J. (2012). *European integration: From nation-states to member states*. Oxford: Oxford University.

Blockmans, S. & Crosson, D. M. (2019). Differentiated integration within PESCO—clusters and convergence in EU defence. *CEPS Research Report*, (04). https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2019/12/RR2019_04_Differentiated-integration-within-PESCO.pdf, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).

Börzel, T. (2010). European governance: Negotiation and competition in the shadow of hierarchy. *Journal of Common Market Studies*, 48(2), 191-219.

Börzel, T. A. & Heard-Lauréote, K. (2009). Networks in EU multi-level governance: Concepts and contributions. *Journal of Public Policy*, 29(2), 135-151.

Börzel, T. A. (2003). How the European Union interacts with its member states. *IHS Political Science Series*, (93). http://aei.pitt.edu/1049/1/pw_93.pdf, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).

Burgess, M. (2000). *Federalism and European Union: The building of Europe, 1950–2000*. London: Routledge.

Caporaso, J. A. (1996). The European Union and forms of state: Westphalian, regulatory or post-modern? *Journal of Common Market Studies*, 34(1), 29-52.

Caporaso, J. A. (2000). Changes in the Westphalian order: Territory, public authority, and sovereignty. *International Studies Review*, 2(2), 1-28.

Cebeci, M. (2018). AB'nin güvenlik ve savunma politikalarında güncel tartışmalar. S. Baykal, S. A. Açıkmeşe, B. Akçay & Ç. Erhan (Der.), *Hukuki, siyasi ve iktisadi yönleriyle Avrupa bütünleşmesinde son gelişmeler ve Türkiye-AB ilişkileri: ATAUM 30. yıl armağanı* içinde (ss. 151-178). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Christiansen, T. & Jørgensen, K. E. (2000). Transnational governance 'above' and 'below' the state: The changing nature of borders in the new Europe. *Regional & Federal Studies*, 10(2), 62-77.

Danwitz, T. von (2014). The rule of law in the recent jurisprudence of the ECJ. *Fordham International Law Journal*, 37(5), 1311-1347.

Dehousse, R. (2016). Why has EU macroeconomic governance become more supranational? *Journal of European Integration*, 38(5), 617-631.

Egeberg, M. (2015). EU administration: Center formation and multilevelness. W. Bauer & J. Trondal (Der.), *The Palgrave handbook of the European administrative system* içinde (ss. 66-78). New York: Palgrave Macmillan.

Egeberg, M., Trondal, J. & Vestlund, N. M. (2015). The quest for order: Unravelling the relationship between the European Commission and European Union agencies. *Journal of European Public Policy*, 22(5), 609-629.

Eliçin, Y. (2011). Avrupa Birliğinde yönetim. *Electronic Journal of Social Sciences*, 10(38), 44-60.

Fligstein, N. & McNichol, J. (1998). The institutional terrain of the European Union. W. Sandholtz & A. S. Sweet (Der.), *European integration and supranational governance* içinde (ss. 59-91). Oxford: Oxford University.

Forsberg, T. (1996). Beyond sovereignty, within territoriality: Mapping the space of late-modern (Geo)Politics. *Cooperation and Conflict*, 31(4), 355-386.

Goebel, R. (2013). Supranational? Federal? Intergovernmental? The governmental structure of the European Union after the Treaty of Lisbon. *Columbia Journal of European Law*, 20, 77-142.

Göztepe, E. (2008). *Avrupa Birliği'nin siyasal bütünleşmesi ve egemenlik yetkisinin paylaşılması sorunu*. Ankara: Seçkin.

Grande, E. & McCowan, M. (2015). The two logics of multilevel administration in the EU. W. Bauer & J. Trondal (Der.), *The Palgrave handbook of the European administrative system* içinde (ss. 48-65). New York: Palgrave Macmillan.

Gualini, E. (2006). The rescaling of governance in Europe: New spatial and institutional rationales. *European Planning Studies*, 14(7), 881-904.

Gülmez, D. B. & Colella, D. S. (2019). Avrupa bütünleşmesi çalışmalarında derogasyonlar meselesi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18(2), 437-468.

Heartfield, J. (2007). European Union: A process without a subject. C. J. Bickerton, P. Cunliffe & A. Gourevitch (Der.), *Politics without sovereignty: A critique of contemporary international relations* içinde (ss. 131-149). London: University of College London.

Hix, S. (2005). *The political system of the European Union*. (İkinci Baskı). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Holder, J. & Layard, A. (2011). Drawing out the elements of territorial cohesion: Re-scaling EU spatial governance. *Yearbook of European Law*, 30(1), 358-380.

Hooghe, L. & Marks, G. (2001). *Multi-Level governance and European integration*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Jachtenfuchs, M. (2001). The governance approach to European integration. *Journal of Common Market Studies*, 39(2), 245-264.

Jackson, R. (2007). *Sovereignty: Evolution of an idea*. Cambridge: Polity.

Jessop, B. (2016). Territory, politics, governance and multispatial metagovernance. *Territory, Politics, Governance*, 4(1), 8-32.

Karakaş, A. I. (1993). *Avrupa Topluluğu hukuk düzeni ve ulus devlet egemenliği*. İstanbul: Der.

Keating, M. (2013). *Rescaling the European state: The making of territory and the rise of the Meso*. Oxford: Oxford University.

Keohane, R. O. & Nye, J. S. (2012). *Power and interdependence*. (Dördüncü Baskı). New York: Longman.

Laffan, B. (2001). The European Union polity: A Union of regulative, normative and cognitive pillars. *Journal of European Public Policy*, 8(5), 709-727.

Majone, G. (2006). Dilemmas of European integration: The ambiguities and pitfalls of integration by stealth. Oxford: Oxford University.

Mamadouh, V. (2001). The territoriality of European integration and the territorial features of the European Union: The First 50 Years. *Royal Dutch Enviromental Society*, 92(4), 420-436.

Mann, M. (1984). The autonomous power of the state: Its origins, mechanisms and results. *European Journal of Sociology*, 25(2), 185-213.

Marks, G. & Hooghe, L. (2004). Contrasting visions of multi-level governance. I. Bache & M. Flinders (Der.), *Multi-Level governance içinde* (ss. 15-30). Oxford: Oxford University.

McNamara, K. R. (2015). *The politics of everyday Europe: Constructing authority in the European Union*. Oxford: Oxford University.

Menon, A. & Schain, M. (Der.) (2006). *Comparative federalism: The European Union and the United States in comparative perspective*. Oxford: Oxford University.

Murphy, A. B. (2008). Rethinking multi-level governance in a changing European Union: Why metageography and territoriality matter. *GeoJournal*, 72(7), 7-18.

Mutlu, S. & Demirkaya, Y. (2018). Avrupa yönetişimi ve ulusaltı yönetimlerin ulusötesi ađ faaliyetleri. *Strategic Public Management Journal*, 4(7), 59-82.

Nicolaidis, K. & Howse, R. (Der.) (2001). *The federal vision: Legitimacy and levels of governance in the United States and the European Union*. Oxford: Oxford University.

Østergaard, U. (1997). Nation-states and empires in the current processes of European change. O. Tunander & P. Baev (Der.), *Geopolitics in post-wall Europe: Security, territory and identity içinde* (ss. 95-119). London: Sage.

Özdal, B. (2020). *Avrupa Birliği: Siyasi bir cüce, askeri bir solucan mı? Ortak dış politika ve güvenlik politikası ile ortak güvenlik ve savunma politikası oluşturma süreçlerinin tarihsel gelişimi*. Bursa: Dora.

Perkmann, M. (2003). Cross-border regions in Europe significance and drivers of regional cross-border co-operation. *European Urban and Regional Studies*, 10(2), 153-171.

Perkmann, M. (2007). Construction of new territorial scales: A framework and case study of the EUREGIO cross-border region. *Regional Studies*, 41(2), 253-266.

Peterson, J. (1997). The European Union: Pooled sovereignty, divided accountability. *Political Studies*, 45(3), 559-578.

Piattoni, S. & Polverari, L. (Der.) (2016). *Handbook on cohesion policy in the EU*. Cheltenham: Edward Elgar.

Piattoni, S. (2010). *The theory of multi-level governance: Conceptual, empirical, and normative challenges*. Oxford: Oxford University

Piker, M. B. (2019). *Brexit sonrası yeni Avrupa Birliği düzeni ve Türkiye'ye etkisi*. İstanbul: Legal.

Puetter, U. (2012). Europe's deliberative intergovernmentalism: The role of the Council and European Council in EU economic governance. *Journal of European Public Policy*, 19(2), 161-178.

Reçber, K. (2018). *Avrupa Birliği hukuku ve temel metinleri*. (Üçüncü Baskı). Bursa: Dora.

Rosamond, B. (2009). Supranational governance. C. Rumford (Der.), *The SAGE handbook of European studies* içinde (ss. 89-109). London: SAGE.

Ruggie, J. G. (1993). Territoriality and beyond: Problematizing modernity in international relations. *International Organization*, 47(1), 139-174.

Ruggie, J. G. (1998). *Constructing the world polity: Essays on international institutionalization*. London: Routledge.

Sack, R. D. (1983). Human territoriality: A theory. *Annals of the Association of American Geographers*, 73(1), 55-74.

Sack, R. D. (1986). *Human territoriality: Its theory and history*. Cambridge: Cambridge University.

Scheidel, W. (2006). Republics between hegemony and empire: How ancient city-states built empires and the USA doesn't (Anymore). *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*. <https://www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/scheidel/020601.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).

Schimmelfennig, F. (2018). Brexit: differentiated disintegration in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 25(8), 1154-1173.

Skelcher, C. (2005). Jurisdictional integrity, polycentrism, and the design of democratic governance. *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 18(1), 89-110.

Stetter, S. (2007). *EU foreign and interior policies: Cross-Pillar politics and the social construction of sovereignty*. London: Routledge.

Sweet, A. S. & Sandholtz, W. (1997). European integration and supranational governance. *Journal of European Public Policy*, 4(3), 297-317.

Sweet, A. S. & Sandholtz, W. (1998). Integration, supranational governance, and the institutionalization of the European polity. W. Sandholtz & A. S. Sweet (Der.), *European integration and supranational governance* içinde (ss. 1-26). Oxford: Oxford University.

Trondal, J. & Peters, B. G. (2015). A conceptual account of the European administrative space. M. W. Bauer & J. Trondal (Der.), *The Palgrave handbook of the European administrative system* içinde (ss. 79-92). New York: Palgrave Macmillan.

Verdun, A. (2013). The building of economic governance in the European Union. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 19(1), 23-35.

Vollaard, H. (2009). The logic of political territoriality. *Geopolitics*, 14(4), 687-706.

Wæver, O. (1997). Imperial metaphors: Emerging European analogies to pre-nation-state imperial systems. O. Tunander & P. Baev (Der.), *Geopolitics in post-wall Europe: Security, territory and identity* içinde (ss. 59-93). London: Sage.

Wallace, W. (1999). The sharing of sovereignty: The European paradox. *Political Studies*, 47(3), 503-521.

Wind, M. (2003). The European Union as a polycentric polity: Returning to a Neo-Medieval Europe? J. H. H. Weiler & M. Wind (Der.), *European constitutionalism beyond the state* içinde (ss. 103-128). Cambridge: Cambridge University.

Yılmaz, S. (2020). *Avrupa Birliği ve teritoryalite: Birlik mekânının teritoryalleşmesi ve içerisi-dışarısı ayrımı*. Bursa: Dora.